

**SURİYELİ MÜLTECİ GÖÇÜ ÖNCESİ VE SONRASI WAGNER KANUNU VE KEYNES
HİPOTEZİNİN GEÇERLİLİĞİNİN SINANMASI: TÜRKİYE ÖRNEĞİ**Nagihan AKSOY * Prof. Dr. Mehmet İVRENDİ * **ÖZET**

Çalışmanın amacı Suriyeli Mülteci göçünün kamu harcamaları ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkinin yönü üzerindeki etkisini Wagner Yasası ve Keynes Hipotezi çerçevesinde analiz etmektir. Çalışmada 2006 ile 2021 dönemine ait aylık verilerle ekonomik büyüme ve kamu harcamaları arasında uzun dönemli ilişkinin varlığı Johansen Eşbütünleşme Testi ve ARDL sınır testi ile sınanmış, Türkiye’de Wagner ve Keynes hipotezinin geçerliliği ise Granger Nedensellik testi ile belirlenmiştir. Analiz dönemleri Türkiye’de 2012 yılının başlarında mülteci akınına uğraması ve bununla birlikte kamu harcamalarında özellikle de sosyal amaçlı transfer harcamalarında ciddi artışlar olmasından dolayı 2006:01-2011:12 ve 2012:01-2021:03 olmak üzere iki döneme ayrılmıştır. Buradaki amaç, sosyal transfer harcamalarındaki artışın ekonomik büyüme ile kamu harcamaları arasındaki ilişki üzerinde etkisini belirlemektir. Yapılan analiz sonucuna üç ayrı dönemde de kamu harcamaları ile büyüme arasında eşbütünleşme ilişkisinin olmadığı görülmüş ve Granger Nedensellik testi sonucunda 2006:01-2011:12 dönemlerinde Wagner Hipotezi ve Keynes Hipotezi geçersiz iken, 2012:01-2021:03 döneminde her iki hipotezinde geçerli olduğu saptanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Kamu harcamaları, Ekonomik büyüme, Wagner yasası, Keynes hipotezi, Suriye göçü

Jel Kodları: E20, E60, F22, O40

**TESTING THE VALIDITY OF WAGNER'S LAW AND KEYNES HYPOTHESIS BEFORE
AND AFTER SYRIAN REFUGEE MIRATION: THE CASE OF TURKEY****ABSTRACT**

The aim of the study is to analyze the effect of Syrian refugee migration on the direction of the relationship between public expenditures and economic growth within the framework of Wagner Law and Keynes Hypothesis. In the study, the existence of a long-term relationship between economic growth and public expenditures with monthly data for the period 2006 to 2021 was tested with the Johansen

* YÖK 100/2000 Doktora Bursiyeri, Pamukkale Üniversitesi, S.B.E., İktisat A.B.D., Denizli / Türkiye. E-mail: nagihan_ksy@hotmail.com

* Pamukkale Üniversitesi, İ.İ.B.F., İktisat Bölümü, Denizli/ Türkiye. E-mail: mivrendi@pau.edu.tr

Makale Geçmişi/Article History

Başvuru Tarihi / Date of Application : 25 Kasım / November 2021

Düzeltilme Tarihi / Revision Date : 19 Ocak / January 2022

Kabul Tarihi / Acceptance Date : 26 Şubat / February 2022

Cointegration Test and ARDL bounds test, and the validity of the Wagner and Keynes hypothesis in Turkey was determined by the Granger Causality test. The analysis periods are divided into two periods, 2006:01-2011:12 and 2012:01-2021:03, due to the influx of refugees in Turkey in the beginning of 2012 and the significant increase in public expenditures, especially in social transfer expenditures. The aim here is to determine the effect of the increase in social transfer expenditures on the relationship between economic growth and public expenditures. As a result of the analysis, it was determined that there was no cointegration relationship between public expenditures and growth in three separate periods, and as a result of the Granger Causality test, while Wagner Hypothesis and Keynes Hypothesis were invalid in the 2006:01- 2011:12 periods, both hypotheses were found in the 2012:01-2021:03 period.

Keywords: *Public expenditures, Economic growth, Wagner law, Keynesian hypotheses, Syrian immigration*

Jel Codes: *E20, E60, F22, O40.*

1. GİRİŞ

Gelişmekte olan ülkelerin en önemli makroekonomik sorunlarından biri kamu kesimi finansman açıklarıdır. Kamu finansman açıklarının kaynağı ise şüphesiz kamu harcamalarındaki aşırı artışın kamu geliri tarafından karşılanamamasıdır. Bunun sonucunda ise ekonomik büyüme oranlarında istikrarsızlık, yüksek reel faiz oranı, aşırı oynak döviz kuru ve yüksek enflasyon gibi temel makroekonomik sorunlar kaçınılmaz olmaktadır. Burada kamu harcamalarındaki artışın kaynağı nedir sorusu akla gelmektedir. Yani kamu harcamalarındaki artış ekonomik büyümenin bir sonucu mu ya da ekonomik büyümeden bağımsız olarak hükümetlerin uyguladığı popülist politikalardan mı kaynaklanmaktadır? Bu noktada Wagner ve Keynes Yasası'nın incelenmesi önem arz etmektedir. Wagner Yasası, kamu harcamalarında meydana gelen artışın ekonomik büyümenin sonucu olduğunu ileri sürerken, Keynes Yasası ekonomik gelişmeyi kamu harcamalarındaki artışa bağlamaktadır (Sedrakyan ve Varela -Candamio, 2019: 748).

Keynes Yasası ve Wagner Yasası'nın Türkiye için geçerliliğinin sınındığı bu çalışmada 2006:1-2020:3 dönemleri ele alınmıştır. 2010 yılı sonlarında başlayan Arap Baharı sürecinde Suriye'de çıkan iç savaş nedeniyle başlayan zorunlu göç hareketinin ardından Türkiye çok geçmeden dünyanın en fazla Suriyeli sığınmacı barındıran ülkesi durumuna gelmiştir. 2011 yılında başlayan ve geçici gözle bakılan göç hareketi sorunu, üzerinden 11 yıl geçmiş ve Suriyeli sığınmacı sayısı her geçen gün artış göstermiştir. 2022 yılı Ocak itibarıyla Türkiye'deki Suriyeli mültecilerin sayısı üç buçuk milyonu aşmış ve 3 milyon 736 bin 91 kişiye ulaşmıştır. (Mülteciler Derneği, 2022). Sayıları ciddi derecede artan Suriyeli sığınmacıların hem ülke ekonomisi hem de toplumsal ve kültürel yapı üzerinde olumlu ve olumsuz- etkileri olduğu tartışılmaktadır.

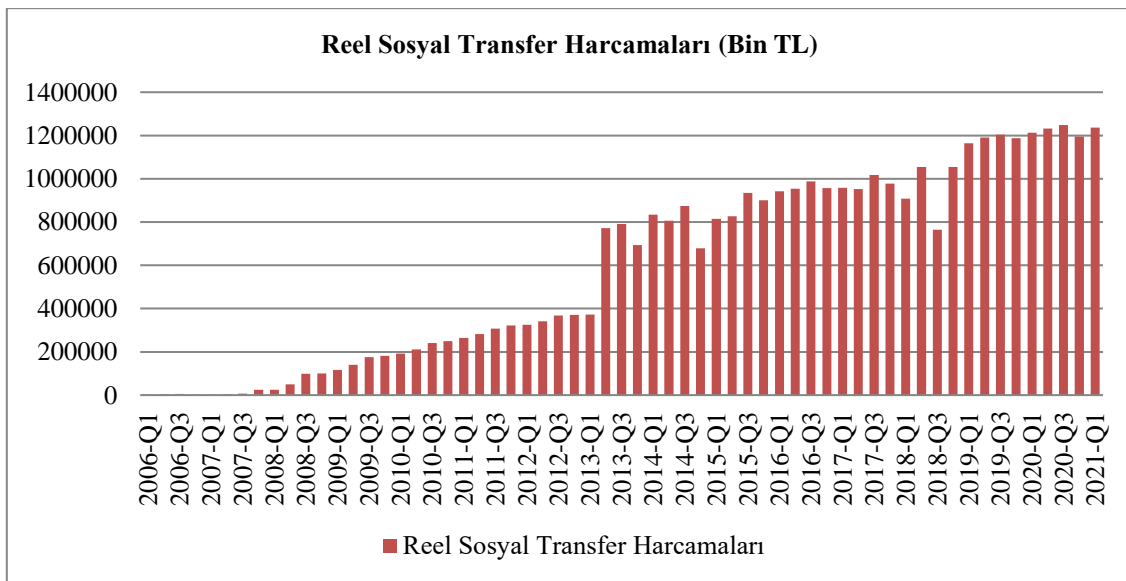
Suriyeli sığınmacıların göçün başladığı ilk dönemlerde ülke ekonomisine olumlu etkileri görülmüştür. Göçle birlikte nüfustaki artış pek çok sektöre canlanma getirmiştir. Bilhassa yerel

ekonomi, devletin mültecilere verdiği hizmetlerde kullandığı malları yerel tedarikçilerden edinmesi neticesinde hareketlenmiştir. Bununla birlikte sığınmacıların göç ederken yanlarında getirdikleri sıcak paraları kullanmaları satışları artırmış ve piyasaya canlılık getirmiştir (Kaypak ve Bimay, 2016: 96-97). Suriyeli sığınmacıların olumlu etkilerinden bir diğeri de emek piyasasında görülmektedir. Türklerin çok fazla tercih etmedikleri mevsimlik sektörlerde düşük vasıflı veya vasıfsız eleman açığının Suriyeli sığınmacılar tarafından kapatıldığı, dolayısıyla bu sektörlerin tam kapasite faaliyette bulunma olanağına kavuştuğu sektör temsilcileri tarafından ifade edilmektedir. Ayrıca Suriyeli sığınmacıların vasıfsız işlerde çalışmalarıyla beraber bu sektörlerdeki bir kısım yerel halkın bir kademe üst statüde istihdam olanağı sağladıkları da unutulmamalıdır (Koyuncu, 2016:110).

Öte yandan Suriyeli sığınmacıların ekonomi üzerinde olumsuz etkiler yarattığı da gözlenmiştir. Aksoy ve İvrendi (2021), çalışmalarında Türkiye genelinde Suriyeli sığınmacı nüfusundaki artışın beraberinde enflasyon oranını da arttırdığını tespit etmişlerdir. Suriyeli sığınmacıların yoğun bir şekilde ikamet ettikleri Güney Anadolu ve Güneydoğu Bölgesindeki illerde göçün etkilerini değerlendiren ORSAM (Ortadoğu Araştırmaları Merkezi, 2015), bu bölgelerde Suriyeli mültecilerin kira ile gıda enflasyonuna neden olduğunu saptamıştır. Bununla beraber olumsuz etki denildiğinde bir diğer akla gelen unsur Suriyeli sığınmacılara yapılan yardımlar neticesinde kamu harcamalarındaki artıştır. 2011 ile 2015 yılları arasında Türkiye'nin Suriyeli sığınmacıları için yaptığı toplam harcama AFAD'ın açıkladığı rakamlara göre 20 milyar TL'yi aşmıştır.

Suriyeli sığınmacılar için kamu bütçesinden yapılan bu harcamalar transfer harcamalarının sosyal transfer harcamaları kaleminde yer almakta olup grafik 1'de bu harcamaların enflasyondan arındırılmış hali yer almaktadır. Grafikten anlaşılacağı üzere göçün başladığı ve ivme kazandığı yıllardan itibaren sosyal amaçlı transfer harcamaları ciddi artışlar göstermiştir.

Grafik 1. Türkiye'nin 2006-2021 yılları arası Reel Sosyal Amaçlı Transfer Harcamaları

Kaynak: TCMB, (10.05.2021)

Transfer harcamaları yalnızca sosyal transferlerle sınırlı olmayıp ayrıca merkezi idarenin mahalli idarelere yaptığı mali yardımlar, devlet borçlarının faiz ödemeleri, iktisadi ve mali amaçlı transfer harcamaları olmak üzere dört grupta toplanmaktadır. Transfer harcamalarının bu farklı kalemlerinin ekonomik büyüme ve kalkınma üzerinde etkileri de farklılaşmaktadır. Örneğin, borç faiz ödemelerinin ekonomik büyüme ve kalkınma üzerindeki etkisi olumsuz iken sosyal transferlerin etkisi sermaye birikimi yaratmak koşuluyla olumludur. Fakat gerçekten ihtiyaç sahibi kişilere doğrudan nakit biçiminde verilen sosyal transferlerin sermaye birikimi yaratma olanağı çok zayıftır. Çünkü bu transferler ihtiyaç sahibi kişilerin günlük yaşamlarını sürdürebilmelerine ancak yetmekte ve dolayısıyla direkt olarak tüketime yönelmektedir (Kalaycı, 2016:45).

Kamu harcamalarındaki artışı yalnızca sosyal transferlerdeki artışla sınırlamak elbette doğru değildir. Kamu harcamaları ekonomik, teknolojik, askeri, siyasi vb. birçok nedenle artış gösterebilmektedir. Bu nedenle çalışmada kamu harcamaları toplamının ekonomik büyüme ile ilişkisi sınanmıştır. Fakat analiz dönemi göç öncesi 2006:01-2011:12 ve göç sonrası 2012:01-2021:03 olmak üzere iki döneme ayrılmıştır. Burada amaç kamu harcamaları ile ekonomik büyüme arasında nedensellik ilişkisinin olup olmadığı ve bir nedensellik ilişkisi varsa bunun yönünün ne olduğunu saptamak ve bununla birlikte göç sonrası bu ilişkinin -olumlu veya olumsuz- ne yönde etkilendiğini belirlemektedir.

Çalışma beş bölümden oluşmakta olup, giriş kısmını takiben ikinci bölüm Keynes ve Wagner hipotezlerinin açıklandığı teori kısmından oluşmaktadır. Üçüncü bölümde konu ile alakalı yerli ve yabancı literatür taraması verilmiş olup dördüncü bölümde amprik model ve veri seti ele alınmıştır. Çalışmanın beşinci bölümü sonuç kısmıyla tamamlanmıştır.

2. TEORİK ÇERÇEVE

Kamu harcamaları ile ekonomik büyüme ilişkisi ve bu ilişkinin yönü uzun yıllar araştırma konusu olmuştur. Literatürde bu ilişkiyi farklı boyutlarda ele alan görüşlerden biri ekonomik büyümenin kamu harcamalarını artıracığını savunan Wagner Kanunu iken diğeri kamu harcamalarının ekonomik büyümeyi artıracığını ileri süren Keynes Hipotezidir.

2.1. Keynes Hipotezi

İktisat yazınında tartışılan önemli hususlardan biri hükümetlerin ekonomik faaliyetlere müdahale edip etmemesi gerektiği üzerinedir. Liderliğini Adam Smith'in yaptığı ve David Ricardo, John Stuart Mill, Jean-Babtiste Say'in içinde bulunduğu Klasik İktisat akımına göre hükümetlerin ekonomiye müdahalesi lüzumsuzdur. Bunun nedeni ise kural olarak ekonominin kendi haline bırakılması durumunda daima tam istihdam gelir ve üretim düzeyinde dengeye ulaşacağı şeklindeki klasik hipotezdir. Zaman zaman tam istihdam düzeyinden sapmalar meydana gelse de bu sapmaların kısa süre içinde piyasanın kendi işleyiş mekanizması ile giderileceği yani herhangi bir müdahaleye gerek olmaksızın ekonominin kendiliğinden tekrar tam istihdam seviyesine döneceği vurgulanır. Bu yaklaşıma göre ekonominin tam istihdam düzeyinden sapsaı durumunda devlet müdahale ederse sapmalar

ortadan kalkmayacağı gibi bu durum var olan sapmaları ve istikrarsızlığı daha da artıracaktır. Klasik iktisatçılar bir yandan tam istihdam amacı güden ve kamu eliyle yönlendirilen aktif toplam talep politikalarına (para ve maliye politikası gibi) diğer yandan toplam talep düzeyini belirleyen unsurlara güven duymamaktadır (Bocutoğlu, 2013:3). Ancak 1929 Dünya Ekonomik Bunalımı döneminde kapitalist ülkelerde meydana gelen sıkıntıların mevcut düşünce ile çözüme kavuşmayacağına anlaşılmaması ile Klasik iktisatçılara yönelik eleştiriler başlamıştır. Bu noktada Klasik iktisatçıların görüşlerini reddeden ve devletin ekonomik işleyişe aktif bir şekilde müdahale etmesinin gerekli olduğunu savunan İngiliz iktisatçı John Maynard Keynes 1929 Dünya Ekonomik Bunalımı'nın bir ürünü olan Keynesyen Teori'yi ileri sürmüştür.

Krizin kaynaklık ettiği resesyon ve işsizlik problemini çözüme kavuşturmak için Keynes, piyasanın görünmez elinin işlemediği durumlarda, devletin görünür elinin kullanılmasını önermiştir. Müdahalecilik fikri, Klasik okulun etkisiyle çok kolay bir şekilde uygulama alanı bulamamış ancak Keynes ile beraber hem uygulama olarak hem de teorik olarak geçerlilik kazanmaya ve yaygınlaşmaya başlamıştır (Yasa, 2017: 288). Özellikle, II Dünya savaşı sonrası (1945–1973) dönemde gelişmekte olan ülkelerde standart politika haline gelmiştir

Ekonomik büyümenin kamu harcamalarının artması neticesinde gerçekleştiğini ifade eden Keynes, kamu harcamalarının artırılmasının ekonomik büyüme için bir gereklilik olduğunu savunmaktadır. Ekonominin arz tarafında ağırlık veren Klasik ekolün aksine Keynes ekonominin talep tarafına ağırlık verilmesi gerektiğini, kamu harcamaları aracılığıyla toplam talebin canlanması ve kamu harcama kalemini kullanarak büyümenin gerçekleştirilmesi gerektiğini vurgulamaktadır (Gül ve Yavuz, 2011: 75). John Maynard Keynes ve Keynesyen iktisatçılara göre, ekonomik büyümeye etki edecek ve kısa vade hareketlenmeleri düzenleyebilecek bir politika aracı olarak kullanılacak kamu harcamaları dışsal bir unsurdur. Keynes Kanunu'nda dışsal bir faktör olarak görülen kamu harcamalarında herhangi bir artış meydana geldiğinde bu artışın beraberinde milli gelirden de bir artışa sebep olacağı söz konusu olup nedenselliğin yönü kamu harcamalarından ekonomik büyümeye doğrudur (Arısoy, 2005:64).

2.2. Wagner Kanunu

Kamu harcamaları ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi karakterize eden bir diğer yaklaşım Alman İktisatçı Adolph Wagner tarafından ortaya atılmıştır. “Wagner Kanunu” olarak literatüre geçen bu yaklaşıma göre kamu harcamalarının ekonomik büyüme için içsel olduğu ve ekonomik büyüme tarafından önceden belirlendiği kabul edilir. Bu yaklaşıma göre kamu harcamalarının büyümedeki değişikliklere pozitif tepki verdiği ve ülkenin geliri attıkça kamu sektörünün de büyüklüğünün de arttığı savunulur (Wahab, 2004: 2125).

Refah seviyesinde meydana gelen artışın beraberinde kamu harcamalarının da artmasına neden olduğunu ifade eden Adolph Wagner'in hipotezinin dayandığı birkaç temel gerekçe vardır. İlk olarak yeni kamusal gereksinimlerin ekonomilerin gelişmesiyle birlikte ortaya çıkmasıdır. Devletin bu ortaya

çıkan gereksinimleri karşılamak adına daha fazla kamusal mal ve hizmet üretmesi icap edecektir. İkinci gerekçe ise devletin doğal monopol özelliğindeki mal ve hizmetleri, sanayileşme, teknolojik ilerleme ve şehirleşme oranının artmasıyla yaygınlaştırma mecburiyetinde kalmasıdır. Hipotezin üçüncü önemli dayanak noktası ise kamunun takdim ettiği mal ve hizmet talebinin gelir elastikiyetinin 1'den büyük yani yüksek olmasıdır. Ekonomik gelişme ile birlikte gelirin artması sağlık, eğitim ve kültür gibi hizmetlere talebi artıracığından ötürü kamu harcamalarının da yükselmesine sebebiyet verecektir. Bütün bu gerekçelerle birlikte Wagner hipotezi, ekonomik büyümeden kamu harcamalarına tek taraflı bir nedensellik olduğunu savunmaktadır (Yüksel ve Songur, 2011: 367).

Literatürde Wagner Yasası'nı farklı işlevsel biçimlerde ele alan en yaygın yaklaşımlar aşağıdaki gibidir (Halıcıoğlu, 2003:131):

$$1) GE = f(GDP)$$

$$2) GCE = f(GDP)$$

$$3) GE/GDP = f(GDP)$$

$$4) GE = f(GDP/N)$$

$$5) GE/N = f(GDP/N)$$

$$6) GE/GDP = f(GDP/N)$$

burada GE toplam kamu harcamalarını ifade ederken GDP gayri safi yurt içi hasılayı, GCE kamu tüketim harcamalarını ve P ise nüfus olarak nitelendirilmiştir. Literatürde Musgrave (1969), Goffman & Mahar (1971) tarafından da kullanılmış olan 1 numaralı denklem yaygın olarak Wagner kanununun Peacock - Wiseman (1961) yorumu olarak anılmaktadır. Hipotezin ikinci fonksiyonel formu ilk kez Pryor (1968) tarafından kullanılmıştır. Üçüncü işlevsel form Peacock - Wiseman (1961) denkleminin farklılaştırılmış bir versiyonunu olup bu denklem, Mann (1980) tarafından da benimsenmiştir. İşlevsel formlarından dördüncüsü Goffman (1968), beşincisi Gupta'nın (1967) versiyonunu temsil ederken Michas (1975) tarafından da benimsenmiştir. Son olarak altıncı denklem Ram (1986-a), Murthy (1993), Henrekson (1993) ve Halıcıoğlu (2003) tarafından da kullanılmış olmakla birlikte bir Musgrave (1969) versiyonu olarak anılır. Bu çalışmada analiz dönemi 2006-2021 olarak seçilmiş ve aylık veriler kullanılmıştır. GSYİH aylık verisi bulunmadığından dolayı yerine sanayi üretim endeksi kullanılmış olup ayrıca aylık nüfus verisi bulunmadığından ötürü Wagner kanununun Peacock - Wiseman (1961) yorumu olan 1. denklem esas alınmıştır.

3. AMPİRİK LİTERATÜR

Keynes ve Wagner Kanunu kapsamında yerli ve yabancı literatürde kamu harcamaları ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi konu alan birçok çalışma mevcuttur. Bazı çalışmalar Keynes

bazıları Wagner Hipotezini destekler nitelikte sonuçlar bulurken bazılarında her iki hipotezde geçerli bulunmuş veya reddedilmiştir.

Kamu harcamaları ile büyüme arasındaki ilişkiyi konu alan en eski çalışmalardan biri Ram (1986-b) tarafından ele alınmıştır. 1960-1980 döneminde 115 ülke için yapılan çalışmanın bulguları, ekonomik performansın ve büyümenin kamu büyüklüğünden pozitif etkilendiği şeklindedir. Aynı dönemi kapsayan (1960-1980) bir diğer çalışma Scully (1989) tarafından en küçük kareler yönteminden yararlanılarak 115 piyasa ekonomisi için gerçekleştirilmiştir. Hükümet büyüklüğünün ölçüleriyle verimlilik ölçüleri karşılaştırılarak test edilen bu çalışmada sonuçlar özel kesim kaynak tahsisinin hükümetin kaynak tahsisinden daha verimli olduğu dolayısıyla hükümetin ekonomideki payının büyüklüğünün ekonomiyi olumsuz yönde etkilediği yönündedir.

Ekonomik büyüme ve hükümet harcamaları arasındaki ilişkiyi 98 ülke için inceleyen Barro (1991), 1960-1985 arası dönemi esas almıştır. Çalışmanın sonuçları ekonomik büyüme ile hükümet tüketimi arasında ters yönlü bir ilişki olduğunu göstermiştir. Yani milli gelir içinde kamu harcamaları oranı düştükçe bunun ekonomik büyümeyi olumlu etkileyeceği tersine kamu harcamalarının milli gelir içindeki payının artmasının da ekonomik büyümeyi olumsuz etkileyeceğinin altını çizmiştir. Kamu harcamaları bileşenleri ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi 43 gelişmekte olan ülke için inceleyen Devarajan, Swaroop, and Zou (1996), analizlerinde 20 yıllık (1970-1990) zaman periyodunu kapsayan dönem verilerini kullanmışlardır. Sonuçlar cari harcamaların payındaki artışın ekonomik büyüme üzerinde pozitif etki yarattığını, kamu harcamalarının sermaye bileşeni ile kişi başına büyüme arasında negatif bir ilişki olduğunu göstermiştir. Yazarlar kalkınmanın temel dayanağı olduğu düşünülen sermaye harcamalarının gelişmekte olan ülkelerde aşırı artması durumunda onları marjda verimsiz hale getirebileceğini vurgulamıştır.

19. yüzyıl'ın ortalarından 1913 yılına kadar olan verileri kullanarak hükümet harcamaları ile gayri safi milli hasıla arasındaki ilişkiyi 6 Avrupa ülkesi için test eden Thornton (1999), 19.yy. Avrupa'sında Wagner hipotezinin önemli ölçüde desteklendiğini ortaya koymuştur.

Sanayileşmiş G7 ülkelerini 1960-1993 dönemi için inceleyen Kolluri vd. (2000)'nin çalışma bulguları hükümet harcamaları ile milli gelir arasında uzun vadeli önemli bir denge ilişkisinin varlığını göstermiş ve Wagner Yasasını desteklemiştir. Ayrıca devlet harcamalarının milli gelire göre uzun vadeli esnekliklerine ilişkin tahminler G7 ülkelerinin çoğunda gelir esnekliğinin yüksek olduğunu göstermiştir. Wagner Hipotezini Güney Kore, Tayland ve Tayvan (alarak gelişmekte olan sanayileşmiş Asya ülkeleri) ile Japonya, ABD ve Birleşik Krallık için inceleyen Chang (2002), analizinde 1951-1996 arası yıllık verileri kullanmıştır. Analiz sonuçları Tayland dışında incelenen ülkelerde gelir ve devlet harcamaları arasında uzun dönemli bir ilişkinin varlığını destekler nitelikte olup bununla birlikte yine Tayland haricindeki ülkelerde Wagner hipotezinin geçerli olduğu ortaya konmuştur.

Hükümet harcamalarının ekonomik büyümeyi ne yönde etkilediğini inceleyen bir diğer çalışma Sjöberg (2003) tarafından İsveç için gerçekleştirilmiştir. 1960-2001 arası yılların baz alındığı çalışmada sıradan en küçük kareler yönteminden yararlanılmış ve hükümet harcamalarının ekonomik büyümeyi negatif yönde etkilediği neticesine varılmıştır.

Türkiye ekonomisine ait 1965-2002 arası verileri kullanarak Wagner ve Keynes hipotezlerinin geçerliğini test eden Şimşek (2004)'in bulguları her iki hipotezi de destekler niteliktedir. Yani 1965-2002 arası dönemde Türkiye'de kamu harcamalarından GSMH'ye ve GSMH'den de kamu harcamalarına doğru çift taraflı bir nedenselliğin olduğu ortaya konmuştur. Kamu harcamaları ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi Türkiye için ele alan bir diğer çalışma Oktayer ve Susam (2008), tarafından 1970-2005 dönemi baz alınarak gerçekleştirilmiştir. Çalışmalarında En Küçük Kareler Yöntemi'nden yararlanan yazarlar toplam kamu harcamalarının ekonomik büyüme üzerinde ki etkisinin anlamsız olduğu sonucuna varmışlardır. Ulusal çıktı ile kamu harcamaları arasındaki eşbütünlüşme ilişkisini Fiji için inceleyen Narayan vd. (2008), 1970-2002 dönemini esas alıp Johansen eşbütünlüşme yönteminden yararlanmıştır. Testin sonuçları eşbütünlüşme ilişkisinin varlığını doğrularken, gelirden meydana gelen %1 oranındaki bir artışın devlet harcamalarında %1.36-%1.44 oranında bir artışa yol açtığını göstermiştir. Bose vd. (2007), çalışmalarında 1970-1980 döneminde 30 gelişmekte olan ülkede kamu harcamalarının ekonomik büyüme üzerindeki etkilerini toplu ve ayrı ayrı değerlendirmiştir. Çalışmadan elde edilen bulgular eğitime yapılan kamu harcamalarının ekonomik refah üzerinde uzun süreli etkileri olduğu, toplam cari harcamanın büyüme üzerinde hiçbir etkisi olmadığı, buna karşın toplam sermaye harcamasının pozitif bir etkiye sahip olduğu yönündedir.

23 OECD ülkesinde devlet harcamaları ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi panel eşbütünlüşme analizi ile inceleyen Lamartina ve Zaghini (2010), Wagner yasası ile tutarlı bir şekilde devlet harcamaları ile kişi başına gayri safi yurtiçi hasıla arasında yapısal pozitif bir korelasyon olduğunu ortaya koymuştur. Benzer bir sonuç Meksika ekonomisi için Iniguez-Montiel (2010) tarafından elde edilmiştir. 1950-1999 yıllarını kapsayan dönemde kamu harcamaları ile milli gelir arasındaki ilişkiyi Keynes ve Wagner hipotezi kapsamında inceleyen yazar kamu harcamaları ve milli gelir arasında bir eşbütünlüşme ilişkisi olduğunu ispatlarken Granger nedensellik testi sonucunda ise incelenen dönemde Wagner yasasının Meksika için geçerli olduğu ortaya koymuştur. Çalışmalarında Panel Granger nedensellik testi kullanan Wu, Tang, ve Lin (2010), 1950-2004'e kadar olan dönemi kapsayan 182 ülkeyi içeren oldukça zengin bir panel veri seti kullanılarak kamu harcamaları ile ekonomik büyüme arasındaki nedensellik ilişkisini incelemiştir. Örneklemden elde edilen sonuçlar, Wagner yasasının hakim olduğu ve hükümetin ekonomik büyümede rol oynadığı hipotezlerini destekler niteliktedir. Bununla beraber ülkeler gelir ve yolsuzluk derecesine göre ayrıştırıldığında, sonuçlar farklı ülke alt örnekleri için hükümet faaliyetleri ile ekonomik büyüme arasındaki çift yönlü nedenselliğin mevcut olduğunu göstermiş olup düşük gelirli ülkelerde ise kamu harcamalarının ekonomik büyümeye neden olmadığı görülmüştür. İsveç ve Birleşik Krallık için Wagner Yasası ve ratchet etkisini test eden

Durevall ve Henrekson (2011), 19. yy'dan başlayıp 2006 yılına kadar uzanan oldukça uzun bir veri seti kullanmışlardır. Sonuçlar Wagner Yasası'nın uzun dönemde geçerli olmadığı fakat 1860 ile 1970'lerin ortaları arasında geçerli olduğu yönündedir.

Ekonomik büyüme ile kamu harcamaları arasındaki ilişkiyi Türkiye için inceleyen Gül ve Yavuz (2011), 1963-2008 arası dönemi esas almıştır. Seriler arasında uzun dönemli ilişkinin varlığını saptamak amacıyla uygulanan Johansen eşbütünleşme testi sonuçları büyüme ile kamu harcamaları (cari harcamalar, transfer harcamaları ve yatırım harcamaları) arasında bir eşbütünleşme ilişkisinin olduğunu gösterirken, Granger nedensellik testi sonuçları ise Keynes Yasası'nın incelenen dönemde geçerli olduğunu göstermiştir. Yunanistan için yaptıkları çalışmada Antonious vd. (2013), hükümet harcamaları ile gelir arasındaki ilişkiyi ARDL sınır testi yaklaşımı ile incelemiştir. 1833-1938 dönemine ait verilerden yararlanılan çalışmada sonuçlar bu dönemde Yunanistan için Wagner Kanunu'nun geçerli olduğu ancak Keynes Kanunu'nda bazı dönemlerde şüpheler ortaya çıktığı yönündedir.

Wagner ve Keynes Kanunu'nu Türkiye için inceleyen Arısoy (2005), 1950-2003 dönemlerini esas almış ve Wagner Kanunu'nun Türkiye için geçerliliğini destekler nitelikte sonuçlar elde etmiştir. Yine Türkiye için 1950-2011 dönemlerini esas alan Ulucak (2014), Hacker-Hatemi J bootstrap nedensellik analizini kullanmış ve Wagner veya Keynes Kanunu'nu destekler nitelikte herhangi bir nedensellik ilişkisine rastlamamıştır. Wagner yasası ve Keynesyen hipotezini 1950-2009 döneminde Meksika için inceleyen Benavides vd. (2013), VAR (vektör otoregresif) modelleri üzerinden gerçekleştirilen nedensellik testlerinden yararlanmış ve Wagner yasası lehine kanıtlar bulmuşlardır.

Latin Amerika'daki 17 ülkenin kamu harcamaları ile kişi başına çıktısı arasındaki ilişkiyi inceleyen Pinilla vd. (2013), 1989-2009'u kapsayan dönemi analize dahil etmiştir. Doğrusal olmayan havuzlanmış OLS regresyon modelleri ve sabit ve değişken etkilere sahip GLS'den yararlanılan çalışmada, hükümet harcamalarının kişi başına çıktı düzeyi üzerinde olumlu ancak sınırlı bir etkiye sahip olduğu görülmüştür. Ermenistan ve İspanya'ya ait 1996-2014 arası yıllık verileri kullanan Sedrakyan ve Candamio (2019), ve Wagner kanununun bu ülkeler için geçerli olup olmadığını araştırmıştır. Çalışmalarında VAR tekniği ve Granger nedensellik testlerinden yararlanan yazarlar ayrıca kamu harcamalarındaki bir değişimin GSYİH üzerindeki etkilerini tahmin etmek için IRF ve FEVD testlerinden yararlanmıştır. Çalışmanın bulguları sağlık harcamaları gibi kamu harcamalarının ekonomik büyüme üzerinde pozitif etki yarattığı, ayrıca her iki ülkede de sosyal korumanın GSYİH ile negatif ilişkili olduğu yönündedir.

4. AMPİRİK MODEL VE VERİ SETİ

Aylık ve çeyreklik verilerden yararlanılan bu çalışmada, Türkiye Cumhuriyeti bütçeleme sisteminde meydana gelen değişiklikler nedeni ile 2006 yılı başlangıç yılı olarak seçilmiş olup 2006-2021 (aylık olarak 2006:01-2021:03 ve çeyreklik olarak 2006:Q1-2021:Q1) dönemi analiz edilmiştir. Ayrıca analiz dönemleri 2011 yılı sonu 2012 yılının başlarında Türkiye'nin yoğun bir şekilde Suriyeli

mülteci akına uğraması nedeniyle 2006-2011 göç öncesi, 2012- 2021 göç sonrası olarak ikiye ayrılarak ayrı ayrı analiz edilmiştir.

Aylık verilerin kullanıldığı model 1 (2006:01-2021:03)'de ekonomik büyümeyi temsilen kullanılan sanayi üretim endeksi ve toplam kamu harcamaları verileri, Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası (TCMB)'ndan elde edilmiştir. Elde edilen verilerin logaritması alınmış ve mevsimsellik sınaması yapılmıştır. Mevsimselliğin anlamlı etkiler yarattığı kamu harcamaları mevsimsellikten arındırılmıştır ve nominal değerde olan kamu harcamaları aylık TÜFE/100'e bölünerek reel değere dönüştürülmüştür. Logaritmik sanayi üretim endeksi "LSUE" ve logaritmik reel kamu harcamaları "LRKHSA" olarak adlandırılmıştır.

Çalışmada, ekonomik büyüme ile kamu harcamaları arasında bir nedensellik ilişkisinin mevcut olup olmadığı ve nedensellik ilişkisi var ise bunun yönünü belirlemek adına Granger (1969) tarafından ileri sürülen nedensellik testinden yararlanılmıştır. Çalışmada kullanılan değişkenlerin durağanlık sınaması için, Dickey ve Fuller (1981)'in geliştirdiği ADF (Geliştirilmiş Dickey-Fuller) birim kök testi kullanılmıştır.

ADF testine göre %1, %5, %10 anlamlılık düzeyinde 3 dönemde de LSUE ve LRKHSA değişkenlerinin birim kök içerdiği ve bu değişkenlerin I(1) (birinci fark)'de durağan hale geldiği tespit edilmiştir.

Tablo 1. Model 1 Birim Kök Testi

DEĞİŞKENLER		Düzey t-ist	Prob.	Gecikme (lag)	1.Fark t-ist	Prob.
2006:01-2021:03-	LSUE	-0.485817	0.8899	4	-9.678265	0.0000
	LRKHSA	-1.635550	0.4623	5	-11.60484	0.0000
2006:01-2011:12-	LSUE	-0.404581	0.9020	0	-4.783401	0.0002
	LRKHSA	-1.309109	0.6206	5	-6.977472	0.0000
2012:01-2021:03-	LSUE	-1.103102	0.7126	4	-8.090414	0.0000
	LRKHSA	-2.185566	0.2127	0	-11.25176	0.0000

Granger Nedensellik testinden önce analizde kullanılan serilerin uzun vadede eş zamanlı hareket edip etmediğini anlamak için eşbütünleşme testi yapılmalıdır. Çalışmada Johansen (1988) ve Johansen Juselius (1990) tarafından geliştirilen "Johansen Eşbütünleşme Testi" kullanılarak LSUE ve LRKHSA arasında bir eşbütünleşme ilişkisinin var olup olmadığı sınanmıştır. Trace Test ve Max-Eigen değerlerine göre LSUE ve LRKHSA arasında analiz edilen 3 dönemde de (2006-2011,2012.2021,2006-2021) %5 anlam düzeyinde bir eşbütünleşme ilişkisinin olmadığı yani ekonomik büyüme ile kamu harcamaları arasında uzun vadeli bir ilişki olmadığı saptamıştır. Bununla birlikte ARDL (Autoregressive Distributed Lag) eş bütünleşme tekniği kullanılarak da değişkenler arasında eşbütünleşme ilişkisi sınamış olup, bu teknik sonuçları da seriler arasında eşbütünleşme ilişkisi olmadığını göstermiştir.

Eşbütünleşme ilişkisinin olmadığı ispatlandıktan sonra Granger nedensellik testi yapılmıştır. Çalışmada 2006:01-2021:03 döneminin esas alındığı model 1a -eşitlik (1) ve (2)- için maksimum

gecikme uzunluğu çalışmada kullanılan verilerin aylık olması sebebiyle 12 olarak seçilmiştir. Gecikme uzunluğu Likelihood Ratio (LR), Final Prediction Error (FPE), Akaike İnförmasiyon Kriteriyonu (AIC) ve Hannan-Quinn införmasiyon kriteriyonu (HQ)'a göre 12 olarak belirlenmiştir. 12 gecikme uzunluğu ile tahmin edilen Granger nedensellik testi için denklemler aşağıda yer almaktadır;

$$DLSUE_t = \sum_{j=1}^{12} b_j DLSUE_{t-1} + \sum_{j=1}^{12} c_j DLRKHS A_{t-1} + \varepsilon_t \quad (1)$$

$$DLRKHS A_t = \sum_{j=1}^{12} b_j DLRKHS A_{t-1} + \sum_{j=1}^{12} c_j DLSUE_{t-1} + \varepsilon_t \quad (2)$$

Tablo 2’de, 2006:01-2021:03 dönemi Granger nedensellik testinin sonuçları yer almakta olup F Wald testine göre “DLSUE’den DLRKHS A’ya Granger nedensellik yoktur.” şeklindeki sıfır hipotezi %10 ve “DLRKHS A’dan DLSUE’ye Granger nedensellik yoktur.” şeklindeki sıfır hipotezi %5 anlamlılık düzeylerinde reddedilmektedir. Yani bahsi geçen dönemde DLSUE’den DLRKHS A’ya ve DLRKHS A’dan da DLSUE’ye çift yönlü bir nedensellik ilişkisi mevcuttur.

Tablo 2. Model 1a: 2006:01-2021:03 Dönemi Granger Nedensellik Testi Sonuçları

H ₀ Hipotezi	Prob
DLSUE’den LRKHS A’ya Granger nedensellik yoktur.	0.064
DLRKHS A’dan LSUE’ye Granger nedensellik yoktur.	0.044

Çalışmada 2006:01-2011:12 göç öncesi dönemin esas alındığı aşağıdaki model 1b için gecikme uzunluğu LR, FPE, AIC’ye göre 12 olarak belirlenmiştir. 12 gecikme uzunluğu ile tahmin edilen Granger nedensellik testi için denklemler aşağıda yer almaktadır;

$$DLSUE_t = \sum_{j=1}^{12} b_j DLSUE_{t-1} + \sum_{j=1}^{12} c_j DLRKHS A_{t-1} + \varepsilon_t \quad (3)$$

$$DLRKHS A_t = \sum_{j=1}^{12} b_j DLRKHS A_{t-1} + \sum_{j=1}^{12} c_j DLSUE_{t-1} + \varepsilon_t \quad (4)$$

Tablo 3’de, 2006:01-2011:12 dönemi Granger nedensellik testinin sonuçları yer almakta olup F Wald testine göre “DLSUE’den DLRKHS A’ya Granger nedensellik yoktur.” şeklindeki sıfır hipotezi ve “DLRKHS A’dan DLSUE’ye Granger nedensellik yoktur.” şeklindeki sıfır hipotezi %1, %5 ve %10 anlamlılık düzeylerinde reddedilmemektedir. Yani bahsi geçen dönemde DLSUE’den DLRKHS A’ya ve DLRKHS A’dan da DLSUE’ye herhangi bir nedensellik ilişkisi mevcut değildir.

Tablo 3. Model 1b: 2006:01-2011:12 Dönemi Granger Nedensellik Testi Sonuçları

H ₀ Hipotezi	Prob
DLSUE’den DLRKHS A’ya Granger nedensellik yoktur.	0.3401
DLRKHS A’dan DLSUE’ye Granger nedensellik yoktur.	0.9231

Çalışmada 2012:01-2021:03 göç sonrası dönemin esas alındığı aşağıdaki model 1c için gecikme uzunluğu LR, FPE, AIC ve HQ’ya göre 12 olarak belirlenmiştir. 12 gecikme uzunluğu ile tahmin edilen Granger nedensellik testi için denklemler aşağıda yer almaktadır;

$$DLSUE_t = \sum_{j=1}^{12} b_j DLSUE_{t-1} + \sum_{j=1}^{12} c_j DLRKHS A_{t-1} + \varepsilon_t \quad (5)$$

$$DLRKHSA_t = \sum_{j=1}^{12} b_j DLRKHSA_{t-1} + \sum_{j=1}^{12} c_j DLSUE_{t-1} + \varepsilon_t \quad (6)$$

Tablo 4’te, 2012:01-2021:03 dönemi Granger nedensellik testinin sonuçları yer almakta olup F Wald testine göre “DLSUE’den DLRKHSA’ya Granger nedensellik yoktur.” şeklindeki sıfır hipotezi %10 ve “DLRKHSA’dan DLSUE’ye Granger nedensellik yoktur.” şeklindeki sıfır hipotezi %5 ve %10 anlamlılık düzeylerinde reddedilmektedir. Yani bahsi geçen dönemde DLSUE’den DLRKHSA’ya ve DLRKHSA’dan da DLSUE’ye çift yönlü bir nedensellik ilişkisi mevcuttur.

Tablo 4. Model 1c: 2012:01-2021:03 Dönemi Granger Nedensellik Testi Sonuçları

H ₀ Hipotezi	Prob
DLSUE’den DLRKHSA’ya Granger nedensellik yoktur.	0.0752
DLRKHSA’dan DLSUE’ye Granger nedensellik yoktur.	0.0164

Granger nedensellik yöntemi ile tahmin edilen modellerde (2006-2021,2006-2011, 2012-2021) otokorelasyon (Breusch-Godfrey) ve değişen varyans problemi (White Testi) nin olup olmadığı test edilmiş, H₀ hipotezleri “otokorelasyon yoktur” ve “değişen varyans yoktur” şeklinde olup 2 test sonucunda da H₀ hipotezi reddedilmiştir. Yani 3 dönemin de modelinde değişen varyans sorunu ve otokorelasyon olmadığı tespit edilmiştir.

Çeyreklik verilerin kullanıldığı model 2 yalnızca 2006:Q1-2021:Q1 dönemi için tahmin edilmiş olup, zaman serisi analizi için yeterli gözlem sayısına sahip olmadığından dolayı bu dönem 2006:Q1-2011:Q4 göç öncesi ve 2012:Q1-2021:Q1 göç sonrası olarak ayrılmamıştır. 2006:Q1-2021:Q1 olarak tahmin edilen modelde ekonomik büyümeyi temsilen kullanılan gayri safi yurtiçi hasıla ve toplam kamu harcamaları verilerinin logaritması alınmış ve nominal değerde olan GSYİH ile kamu harcamaları çeyreklik TÜFE/100 değerlerine bölünerek reel değere dönüştürülmüştür. Logaritmik reel GSYİH değişkeni “LRGSYİHQ” ve logaritmik reel kamu harcamaları değişkeni “LRKHQ” olarak isimlendirilmiştir.

2006:Q1-2021:Q1 dönemlerini kapsayan Model 2 için yapılan ADF testine göre %1, %5, %10 anlamlılık düzeyinde LRGSYİHQ ve LRKHQ değişkenlerinin her ikisinin de birim kök içerdiği ve bu değişkenlerin I(1) (birinci fark) de durağan hale geldiği tespit edilmiştir. Model 2 için ADF test sonuçları tablo 5’de verilmiştir.

Tablo 5. Model 2 Birim Kök Testi

DEĞİŞKENLER	Düzye t-ist	Prob.	Gecikme (lag)	1.Fark t-ist	Prob.
2006:Q1- 2021:Q1- LRGSYİHQ	-0.039786	0.9504	10	-3.671099	0.0076
LRKHQ	0.581214	0.9879	5	-3.782533	0.0250

Model 2 için hem Johansen Eşbütünleşme Testi hemde ARDL (Autoregressive Distributed Lag) eş bütünleşme tekniği kullanılarak değişkenler arasında eşbütünleşme ilişkisinin varlığı sınanmış olup, sonuçlar reel gayri safi yurtiçi hasıla ve reel kamu harcamaları arasında eşbütünleşme ilişkisi olmadığını göstermiştir.

2006: Q1-2021: Q1 tarihlerini kapsayan Model 2 için gecikme uzunluğu LR, FPE ve AIC ve HQ bilgi kriterlerine göre 4 olarak belirlemiş ve 4 gecikme uzunluğu ile tahmin edilen Granger nedensellik testi için denklemler aşağıda verilmiştir:

$$DLRGSYİHQ_t = \sum_{j=1}^4 b_j DLRGSYİHQ_{t-1} + \sum_{j=1}^4 c_j DLRKHQ_{t-1} + \varepsilon_t \quad (7)$$

$$DLRKHQ_t = \sum_{j=1}^4 b_j DLRKHQ_{t-1} + \sum_{j=1}^4 c_j DLRGSYİHQ_{t-1} + \varepsilon_t \quad (8)$$

Tablo 6’da, 2006:Q1-2021:Q1 dönemi Granger nedensellik testinin sonuçları yer almakta olup F Wald testine göre “DLRGSYİH’den DLRKHQ’ya Granger nedensellik yoktur.” şeklindeki sıfır hipotezi %10 anlamlılık düzeyinde reddedilirken, “DLRKHQ’dan DLRGSYİHQ’ya Granger nedensellik yoktur.” şeklindeki sıfır hipotezi tüm anlamlılık düzeylerinde reddedilmemektedir. Yani bahsi geçen dönemde DLRGSYİH’den DLRKHQ’ya tek yönlü bir nedensellik ilişkisi mevcuttur.

Tablo 6. Model 2: 2006:Q1-2021:Q3 Dönemi Granger Nedensellik Testi Sonuçları

H₀ Hipotezi	Prob
DLRGSYİHQ’dan DLRKHQ’ya Granger nedensellik yoktur.	0.0548
DLRKHQ’dan DLRGSYİHQ’ya Granger nedensellik yoktur.	0.7128

Granger nedensellik yöntemi ile tahmin edilen model 2 de, otokorelasyon ve değişen varyans problemi’ nin olup olmadığı test edilmiş, “Otokorelasyon yoktur” ve “değişen varyans yoktur” şeklindeki H₀ hipotezleri reddedilmiştir. Yani modelde değişen varyans sorunu ve otokorelasyon olmadığı tespit edilmiştir.

5. SONUÇ

Bu çalışmada Türkiye Cumhuriyeti bütçeleme sisteminde meydana gelen değişiklikler nedeni ile 2006 yılı başlangıç yılı olarak seçilmiş olup 2006:01-2021:03 yılları arası Türkiye’de ekonomik büyüme ve kamu harcamaları arasındaki ilişki Keynes Hipotezi ve Wagner Hipotezi çerçevesinde analiz edilmiştir. Ayrıca analiz dönemleri Türkiye’nin Suriyeliler tarafından göç akınına uğraması ve bunun sonucunda da kamu harcamalarında meydana gelen kırılma nedeni ile göç öncesi ve göç sonrası olmak üzere 2 döneme ayrılmıştır.

Çalışmada Granger Nedensellik testinden önce seriler arasında uzun dönemli ilişkiyi test etmek amacıyla Johansen Eşbütünleşme testi ve ARDL (Autoregressive Distributed Lag) eşbütünleşme tekniği kullanılmış ve sonuçlar kamu harcamaları ile ekonomik büyüme arasında bir eşbütünleşmenin olmadığını göstermiştir. Eşbütünleşmenin olmadığı ispatlandıktan sonra yapılan Granger Nedensellik testi sonuçları ise 2006: 01- 2021: 03 döneminde kamu harcamaları ile ekonomik büyümeye arasında çift yönlü bir nedensellik ilişkisi olduğunu göstermiş yani bu dönemde hem Keynes hem de Wagner Hipotezi’nin geçerli olduğu görülmüştür.

Göç öncesi dönem yani 2006:01-2011:12 dönemi için Granger Nedensellik testi sonuçları kamu harcamaları ile ekonomik büyüme arasında herhangi bir nedensellik ilişkisi olmadığını yani hem Keynes

hem de Wagner Hipotezi'nin bu dönemde geçerli olmadığını gösterirken, göç sonrası yani 2012:01-2021:03 döneminde Granger Nedensellik testi sonuçları her iki hipotezinde geçerli olduğunu yani kamu harcamaları ile ekonomik büyüme arasında çift yönlü bir nedensellik ilişkisi olduğunu göstermiştir.

Bu bulgulara dayalı olarak iki yorum yapılabilir: birincisi, Suriyeli göçmen kesime kaynak aktarılmasından kaynaklanan kamu harcamalarındaki artışın, Suriyeli ucuz işgücünü ekonomiye kattığı ve bunun ekonomik büyümeye katkı sağladığı; ikincisi, söz konusu dönemde ekonomik büyümeden kamu harcamalarına daha fazla kaynak aktarılması da bir politika değişikliğini ima ettiği, şeklinde yorumlanabilir.

KAYNAKÇA

- Aksoy, N. ve İvrendi, M. (2021) “Türkiye’ye Gelen Suriyeli Mültecilerin Enflasyona Etkisi: ARDL Sınır Testi Yaklaşımı”, *Fiscaoeconomia*, 5(3): 1052-1080.
- Antonis, A., Constantinos, K. ve Persefoni, T. (2013) “Wagner’s law versus Keynesian hypothesis: evidence from pre-WWII Greece”, *Panoeconomicus*, 60: 457–72.
- Arısoy, İ. (2005) “Wagner ve Keynes hipotezleri çerçevesinde Türkiye’de kamu harcamaları ve ekonomik büyüme ilişkisi”, *Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 14(2): 63-80.
- Barro, R.J. (1991) “Economic Growth in a Cross Section of Countries”, *The Quarterly Journal of Economics*, 106(2): 407-443.
- Benavides, D. R., Vemegas-Martínez, F., ve Santiago, V. L. (2013) “La ley de Wagner versus la hipótesis keynesiana: el caso de México, 1950-2009”, *Investigacion económica*, 72(283): 69-98.
- Bocutoğlu, E. (2013) “Karşılaştırmalı Makro İktisat (Teoriler ve Politikalar)”, Bursa: Ekin Yayınevi.
- Bose, N., Haque, M. E., ve Osborn, D. R. (2007) “Public expenditure and economic growth: A disaggregated analysis for developing countries”, *The Manchester School*, 75(5): 533-556.
- Chang, T., (2002), “An Econometric Test of Wagner’s Law For Six Countries Based on Cointegration and Error-Correction Modelling Techniques”, *Applied Economics*, 34, ss. 1157-1169.
- Chang, T. (2002) “An econometric test of Wagner's law for six countries based on cointegration and error-correction modelling techniques”, *Applied economics*, 34(9): 1157-1169.
- Devarajan, S., Swaroop, V., ve Zou, H. (1996) “The composition of public expenditures and economic growth”, *Journal of Monetary Economics*, 37: 313–344.
- Dickey, D. A., ve Fuller, W. A. (1981) “Likelihood Ratio Statistics for Autoregressive Time Series with a Unit Root”, *Econometrica*, 49(4): 1057-1072.

- Durevall, D. ve Henrekson, M. (2011) “The Futile Quest For A Grand Explanation of Long-Run Government Expenditure”, *Journal of Public Economics*, 95(7-8): 708-722.
- Goffman, J.J. (1968) “On the Empirical Testing of Wagner’s Law: A Technical Note”, *Public Finance*, 3(3): 359-364.
- Goffman, J.J. ve Mahar, D.J. (1971) “The Growth of Public Expenditure in Selected Developing Nations: Six Caribbean Countries”, *Public Finance/Finances Publique*, 3(3): 57 – 74.
- Granger, C.W.J. (1969) “Investigating Causal Relations by Econometric Models and Cross-Spectral Methods”, *Econometrica*, 37: 424–438.
- Gupta, S.P. (1967) “Public Expenditure and Economic Growth: A Time Series Analysis”, *Public Finance/Finances Publique*, 22 (4): 423 – 461.
- Gül, E. ve Yavuz, H. (2011) “Türkiye’de Kamu Harcamaları ile Ekonomik Büyüme Arasındaki Nedensellik İlişkisi: 1963-2008 Dönemi”, *Maliye Dergisi*, 160: 72-85.
- Halicioğlu, F. (2003) “Testing Wagner's law for Turkey, 1960-2000”, *Review of Middle East Economics and Finance*, 1(2), 129-140.
- Henrekson, M., (1993) “Wagner’s law – a spurious relationship?”, *Public Finance/Finances Publiques*, 48 (2): 406–415.
- Iniguez-Montiel, A.J. (2010) “Meksika’da hükümet harcamaları ve milli gelir: Keynes'e karşı Wagner”, *Uygulamalı Ekonomi Mektupları* , 17 (9): 887-893.
- Johansen, S. (1988) “Statistical analysis of cointegration vectors”, *Journal of economic dynamics and control*, 12(2-3):231-254.
- Johansen, S. ve Juselius, K. (1990) “Para talebine yönelik uygulamalarla birlikte, eşbütünleşme üzerine maksimum olabilirlik tahmini ve çıkarsama”, *Oxford Ekonomi ve İstatistik Bülteni* , 52 (2):169-210.
- Kalaycı, C. (2016) “Türkiye’de transfer harcamalarının gelişimi ve ekonomik etkilerinin değerlendirilmesi”, *Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi*, Ordu Üniversitesi Sosyal Bilimleri Enstitüsü, Ordu.
- Kaypak, Ş. ve Bimay, M. (2016) “Suriye Savaşı Nedeniyle Yaşanan Göçün Ekonomik ve Sosyo-Kültürel Etkileri: Batman Örneği”, *Yaşam Bilimleri Dergisi*; 6(1) : 84-109.
- Kolluri, B.R., Panik, M.J. ve Wahab, M.S. (2000) “Government Expenditure and economic growth: evidence from G7 countries “, *Applied Economics*, 32 (8): 1059-1068.
- Koyuncu, A. (2016) “Nimet Mi? Külfet Mi? Türkiye’nin Suriyeli Sığınmacıları Ve Göç Ekonomisi Üzerine Bir Derkenar”, *Türkiye’de Geçici Koruma Altındaki Suriyeliler: Tespitler Ve Öneriler*,

(Edit: Adem Esen, Mehmet Duman), WALD: Dünya Yerel Yönetim Ve Demokrasi Akademisi Vakfı Yayını, 2016, İstanbul.

- Lamartina, S. ve Zaghini, A. (2011) “Increasing public expenditure: Wagner’s law in OECD countries”, *German Economic Review*, 12(2): 149-164.
- Mann, A.J. (1980) “Wagner’s Law: An Econometric Test for Mexico, 1925 – 1970”, *National Tax Journal* 33: 189 – 201.
- Michas, N. A. (1975) “Wagner’s law of public expenditures: what is appropriate measurement for a valid test”, *Public Finance/Finances Publiques*, 30 (1): 77–84.
- Murthy, V. N. R. (1993) “Further evidences of Wagner’s law for Mexico: an application of co-integration analysis”, *Public Finance/Finances Publiques*, 48 (1): 92–96.
- Musgrave, R.A. (1969) “Fiscal Systems, New Haven and London”, Yale University Press.
- Mülteciler Derneği (2022) <https://multeciler.org.tr/turkiyedeki-suriyeli-sayisi> ,(10/02/2022).
- Narayan, P.K., Prasad, A. ve Singh, B. (2008) “Fiji adaları için Wagner’in hipotezinin bir testi”, *Uygulamalı Ekonomi*, 40 (21):2793-2801.
- Oktayer, N. ve Susam, N. (2008) “Kamu Harcamaları- Ekonomik Büyüme İlişkisi: 1970-2005 Yılları Türkiye Örneği”, *Atatürk Üniversitesi İktisadi İdari Bilimler Dergisi*, 22(1): 145-164.
- Orsam ve Tesev (2015) “Suriyeli Sığınmacıların Türkiye’ye Etkileri 2015”, ORSAM Yayınları, No: 195, Ankara.
- Peacock, A. T. ve Wiseman, J. (1961) “The Growth of Public Expenditure in the United Kingdom” ,Princeton: Princeton University Press, 32-0.
- Pinilla Rodríguez, D. E., Jiménez Aguilera, J. D., & Montero Granados, R. (2013) “Gasto público y crecimiento económico. Un estudio empírico para América Latina”, *Cuadernos de Economía*, 32(59): 179–208.
- Pryor, F.L. (1968) “Public Economics in Capitalist and Communist Nations”, London: George Allen and Unwin.
- Ram, R. (1986a) “Causality between income and government expenditure: a broad international perspective”, *Public Finance/Finances Publiques*, 31 (3): 393–413.
- Ram, R. (1986b) “Government Size and Economic Growth: A New Framework and Some Evidence from Cross-Section and Time-Series Data”, *The American Economic Review*, 76(1): 191-203.
- Scully, G. (1989) “The Size of the State, Economic Growth and the Efficient Utilization of National Resources”, *Public Choice*, 63(2): 149-164.

- Sedrakyan, G. S. ve Varela-Candamio, L. (2019) “Wagner’s law vs. Keynes’ hypothesis in very different countries (Armenia and Spain)”, *Journal of Policy Modeling*, 41(4):747-762.
- Sjöberg, P. (2003) “Government Expenditures Effect on Economic Growth: The Case of Sweden 1960-2001”, Bachelor’s Thesis, Lulea University of Technnology, Sweden.
- Şimşek, M. (2004) “Türkiye’de Kamu Harcamaları ve Ekonomik Büyüme, 1965- 2002”, Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 18(1/2): 37-52.
- TCMB (2021) <https://www.tcmb.gov.tr>, (10.05.2021).
- Thornton, J. (1999) “Cointegration, causality and Wagner’s Law in 19th century Europe”, *Applied Economics Letters*, 6(7): 413-416.
- Ulucak R.ve Ulucak Z.Ş. (2014) “Kamu Harcamaları ve Ekonomik Büyüme Arasındaki Nedensellik: Türkiye Örneği” *Uluslararası Yönetim İktisat ve İşletme Dergisi*, 10(23): 81-97.
- Yasa, B.D. (2017) “İktisat Düşüncesinde Devlet Müdahaleciliği Kuramının Evrimi”, *Anemon Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 5(2): 281-298.
- Yüksel, C. ve Songur, M. (2011) “Kamu harcamalarının bileşenleri ile ekonomik büyüme arasındaki ilişki: ampirik bir analiz (1980-2010)”, *Maliye Dergisi*, 161:365-380.
- Wahab, M. (2004) “Economic Growth and Government Expenditure: Evidence from a New Test Specification”, *Applied Economics*, 36(19): 2125-2135.
- Wu, S. Y., Tang, J. H. Ve Lin, E. S. (2010) “The impact of government expenditure on economic growth: How sensitive to the level of development?”, *Journal of Policy Modeling*, 32(6):804-817.

KATKI ORANI / CONTRIBUTION RATE	AÇIKLAMA / EXPLANATION	KATKIDA BULUNANLAR / CONTRIBUTORS
Fikir veya Kavram / <i>Idea or Notion</i>	Araştırma hipotezini veya fikirini oluşturmak / <i>Form the research hypothesis or idea</i>	Nagihan AKSOY Prof. Dr. Mehmet İVRENDİ
Tasarım / <i>Design</i>	Yöntemi, ölçeği ve deseni tasarlamak / <i>Designing method, scale and pattern</i>	Nagihan AKSOY Prof. Dr. Mehmet İVRENDİ
Veri Toplama ve İşleme / <i>Data Collecting and Processing</i>	Verileri toplamak, düzenlenmek ve raporlamak / <i>Collecting, organizing and reporting data</i>	Nagihan AKSOY Prof. Dr. Mehmet İVRENDİ
Tartışma ve Yorum / <i>Discussion and Interpretation</i>	Bulguların değerlendirilmesinde ve sonuçlandırılmasında sorumluluk almak / <i>Taking responsibility in evaluating and finalizing the findings</i>	Nagihan AKSOY Prof. Dr. Mehmet İVRENDİ
Literatür Taraması / <i>Literature Review</i>	Çalışma için gerekli literatürü taramak / <i>Review the literature required for the study</i>	Nagihan AKSOY Prof. Dr. Mehmet İVRENDİ

Hakem Değerlendirmesi: Dış bağımsız.

Çıkar Çatışması: Yazarlar çıkar çatışması bildirmemiştir.

Finansal Destek: Yazarlar bu çalışma için finansal destek almadığını beyan etmiştir.

Teşekkür: -

Peer-review: Externally peer-reviewed.

Conflict of Interest: The authors have no conflict of interest to declare.

Grant Support: The authors declared that this study has received no financial support.

Acknowledgement: -
